

Geologische Institut der Universität, Breslau.
 Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des NS Schrifttums.
 Gauschrifttumsleitung (Amt Rosenberg).

Die Wirtschaftsabteilung hat ferner mehrere Wissenschaftler, die im Rahmen des Kriegsforschungsprogramms der Reichsarbeitsgemeinschaft für Raumforschung Sonderaufgaben zur Erforschung der Wirtschaftsprobleme des Ostens und Südostens hatten, wiederholt beraten und mit Material versehen.

ODILO GLOBOCNIK — PRZYWÓDCA NSDAP I SS W AUSTRII W LATACH 1933 - 1939 *

Celem artykułu jest przedstawienie nieznaney na ogół w Polsce działalności Globocnika w austriackim ruchu narodowosocjalistycznym w latach 1931 - 1939. Nielegalnej do czasu *Anschlusu* (13 marca 1938 r.) aktywności politycznej Globocnika zajmującego kierownicze stanowiska w austriackiej NSDAP i SS towarzyszyły już od początku pospolite przestępstwa kryminalne. Kontynuowanie tej przestępczej działalności także w okresie panowania hitlerowskiego w Austrii szybko położyło kres karierze Globocnika w wiedeńskiej hierarchii NSDAP i SS.

Odilo Globocnik, urodzony 21 kwietnia 1904 r., pochodził z Triestu, prawdopodobnie, jak wskazuje nazwisko, ze zniemczonej rodziny słoweńskiej.¹ O jego losach poprzedzających związanie się z ruchem hitlerowskim brak dokładniejszych informacji. Wiadomo tylko, że w okresie międzywojennym przebywał na terenie Austrii, był budowniczym i pracował w swoim zawodzie w Wiedniu i innych większych miastach austriackich. W 1931 r., mając 27 lat wstąpił w szeregi wiedeńskiej NSDAP. Swą działalnością w austriackim ruchu hitlerowskim w latach 1931 - 1933 Globocnik dowiódł znacznej przedsiębiorczości i zdolności organizacyjnych, ujawniając jednak zarazem cechy awanturnicze i przestępcze. W początkach 1933 r., Globocnik awansował na stanowisko zastępcy *Gauleitera* NSDAP w Wiedniu.² Wkrótce jednak popełnił pospolitą zbrodnię rabunkową, której ofiarą był żydowski właściciel sklepu jubilerskiego na przedmieściu Wiednia — Favoriten. Ścigany przez austriacki wymiar sprawiedliwości Globocnik uciekł do Niemiec gdzie znalazł azyl w Bawarii, do której w ciągu 1933 r. i 1934 r., licznie napływali hitlerowcy uciekinierzy z Austrii. Tutaj Globocnik wstąpił w szeregi SS. Himmler i Heydrich, zabiegający już w 1933 r. o zdobycie wpływów w austriackiej

* Artykuł jest fragmentem przygotowywanej obecnie do druku większej pracy autora, poświęconey roli i wpływom SS w polityce zagranicznej III Rzeszy w latach 1934 - 1945.

¹ G. Reitlinger, *The SS Alibi of A Nation 1922 - 1945*. London—Toronto—Melbourne 1956, ss. 108 - 109 i 133; Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. I, Warszawa 1970, s. 112.

² Tamże; M. Cygański, *SS w polityce zagranicznej III Rzeszy 1934 - 1945* (maszynopis), ss. 83 - 84.

NSDAP, wykorzystali go dla swych planów, czyniąc Globocnika łącznikiem kierownictwa SS z kołami NSDAP w Austrii. Działalność ta po powrocie do Austrii umożliwiła Globocnikowi szybki awans w szeregach SS i osiągnięcie stanowiska dowódcy tej formacji.

Po klęsce puczu z 25 lipca 1934 r. (o udziale Globocnika w nim nie ma wiadomości;³ prawdopodobnie przebywał on wówczas w Bawarii, przygotowując się do powrotu, wraz z hitlerowskim Legionem Austriackim), ruch hitlerowski w latach 1935 - 1937 i w początkach 1938 r. rozwijał się w Austrii w dwóch nurtach. Z pierwszym związani byli przywódcy i aktywiści, pozostający jednak formalnie poza austriacką NSDAP i należący do tzw. mieszczańskiej opozycji, którą później nazwano opozycją narodową.⁴ Opozycja ta obejmowała elementy ze środowisk: wszechniemieckiej *Grossdeutsch Volkspartei*, NSDAP i grawitujących do hitleryzmu członków *Heimwehry*. W ramach tego ugrupowania prowadzono legalną działalność polityczną, zmierzającą do połączenia Austrii z Niemcami drogą ewolucji, najpierw przez osiągnięcie wspólnoty ideologicznej Austrii z III Rzeszą, a następnie — poprzez systematyczne zacieśnianie wzajemnych związków obu krajów. Czołowymi przywódcami narodowej opozycji byli: dr Friedrich Rainer, Hinterleitner generał i znany historyk Edmund Glaise von Horstenau oraz adwokat wiedeński Artur Seyss — Inquart. Narodowa opozycja cieszyła się szczególnym poparciem kierowniczych kół III Rzeszy, przede wszystkim Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a głównym jej organizatorem i opiekunem był poseł niemiecki w Wiedniu, Franz von Papen (1934 - 1938). Drugi nurt ruchu hitlerowskiego w Austrii związany był z działalnością nielegalnej NSDAP i jej bojówek: SA i SS, które w następstwie nieudanego puczu w 1934 r. również utraciły możliwość prowadzenia jawnej działalności politycznej. NSDAP, SA i SS przeciwstawiły elastycznej taktyce narodowej opozycji sztywną, ortodoksyjną taktykę wywodzącą się z lat 1933 - 1934 — działania w kierunku szybkiego i bezwarunkowego przyłączenia Austrii do Niemiec.⁵ Przywódcą austriackiej NSDAP został w początkach 1935 r., Josef Leopold, b. major o ograniczonej umysłowości. Leopold, który w latach 1928 - 1933 pełnił funkcję *Gauleitera* w Dolnej Austrii, był już wówczas szermierzem skrajnych proniemieckich tendencji, swoich poglądów nie zmienił. Wiosną 1935 r., w skład jego bliskich współpracowników

³ *Die Erhebung der österreichischen Nationalsozialisten im Juli 1934. Akten der Historischen Kommission des Reichsführers SS.* Wien 1965, ss. 69 - 96 i 128 - 132.

⁴ *Documents on German Foreign Policy 1918 - 1945, Series D, Volume I, From Neurath to Ribbentrop, September 1937 — September 1938.* London 1949, doc. nr 161, ss. 290 - 291, doc. nr 194, s. 364, doc. nr 242, s. 448; U. Eichstädt, *Von Dolfuss zur Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933 - 1938.* Wiesbaden 1955, s. 78; J. Kozeński, *Austria 1918 - 1968. Dzieje społeczne i polityczne.* Poznań 1970, ss. 133 - 136.

⁵ *Documents on German Foreign Policy, Vol. I, doc. nr 242, s. 448, doc. nr 257, ss. 464 - 466, doc. nr 279 - 280, ss. 493 - 494; F. Funder, Als Österreich den Sturm bestand. Aus den ersten in die zweite Republik.* Wien—München 1955, ss. 268 - 269; J. Gawroński, *Moja misja w Wiedniu 1932 - 1938.* Warszawa 1965, ss. 277 - 278; M. Cygański, *op. cit.*, ss. 82 - 83.

weszli nowi dowódcy austriackiej SA: Eugen Werkowitsch i Hans Lukesch oraz nowo mianowani dowódcy oddziałów SS w Austrii: adwokat dr Ernst Kaltenbrunner (w stopniu SS) — *Brigadenführera*) i jego zastępca O. Globocnik posiadający wówczas stopień *SS-Obersturmbannführera*.

Sytuacja austriackiej NSDAP i jej bojówek w drugiej połowie 1934 roku i w początkach następnego roku była trudna. Klęska puczu spowodowała — z jednej strony — niechętnie reakcje Hitlera i jego współpracowników w III Rzeszy a — z drugiej strony ostre represje władz austriackich, mimo to już wiosną 1935 r. nastąpiło ożywienie tajnej działalności NSDAP w Austrii.⁶ Przyczynił się do tego von Papen, który w tym czasie zorganizował w Austrii sprawnie przebiegającą akcję pomocy dla „poszkodowanych” hitlerowców i ich rodzin, (wyasygnowano na nią znaczne fundusze z Niemiec) oraz nawiązał kontakt z Leopoldem. Znaczną rolę w aktywizacji NSDAP odegrali obaj przywódcy SS — Kaltenbrunner i Globocnik.⁷ Dokonali oni odbudowy formacji austriackiej SS, zdeorganizowanej i rozbitej klęską puczu lipcowego. Globocnik przewyższał swego zwierzchnika sprytem, zdolnościami organizacyjnymi i operatywnością. Wkrótce też stał się współpracownikiem niezastąpionym.

Szyldem dla nielegalnej działalności SS w Austrii stał się duży związek sportowy *Deutscher Turnerverband*, posiadający swą siedzibę w Wiedniu i liczne filie w terenie. Do jego władz należał m.in. SS — *Hauptsscharführer* Otto Skorzeny.⁸ Kompromisowy układ austriacko-niemiecki, zawarty przez Papena z kanclerzem Kurtem Schuschniggem 11 lipca 1936 roku w Wiedniu, umożliwił swymi tajnymi postanowieniami o szerokiej amnestii dla skazanych hitlerowców i dopuszczeniu do udziału w rządzie dwóch przedstawicieli narodowej opozycji, wzmożenie aktywności ruchu narodowosocjalistycznego w Austrii.⁹ Od połowy 1936 r. NSDAP zaczęła działać półlegalnie, ograniczając się rzekomo tylko do tolerowanej przez władze austriackie wspomnianej *Nationale Aktion*, tj. do działalności opiekuńczej wobec rodzin „poszkodowanych hitlerowców”. Jednocześnie wzrastała agresywność wystąpień NSDAP oraz SS i SA, skierowanych przeciw republice austriackiej, a także nasilała się walka konkurencyjna tego skrzydła ruchu hitlerowskiego z narodową opozycją, której zarzucano oportunizm i ugodowość. W ciągu 1937 r., i w początkach 1938 r. członkowie bojówek SS dowodzonych przez Kaltenbrunnera i Globocnika, podjęli szereg wystąpień i zamachów terrorystycznych. W akcji skierowanej przeciw austriackim komunistom, socjaldemokratom, liberałom, monarchistom i ludności żydowskiej wspierały SS bojówki SA i aktyw NSDAP oraz jej przybudówki — *Hitlerjugend*. Między innymi przygotowywano zamach na kanclerza Schuschnigga.

⁶ Tamże.

⁷ G. Reitlinger, *op. cit.*, ss. 108-109 i 133; J. Delarue, *L'Histoire de la Gestapo*. Paris 1962, ss. 336-339; R. Manveell, H. Fraenkel, *Himmler*. Warszawa 1971, ss. 92 i 124-125.

⁸ J. Mader, *Jagd nach dem Narbengesicht. Ein Dokumentarbericht übers Hitler's SS — Geheimdienstchefs Otto Skorzeny*. Berlin 1962, s. 18.

⁹ *Documents on German Foreign Policy*, Vol. I, doc. nr 200, 229, 231-232, 282, ss. 378, 428-434, 464-465, 497-498.

Wzrost potęgi III Rzeszy oraz jej wpływów w Austrii coraz bardziej ośmiałał miejscowych przywódców ruchu narodowosocjalistycznego. W końcu 1937 r. Leo Tavs, zastępca *Landesleiters* Leopolda, przygotował m.in., przy pomocy Globocnika i Kaltenbrunnera plan wywołania przez oddziały SS i SA hitlerowskiej rewolty w Austrii (miało to nastąpić wiosną 1938 r.). Następnie zamierzano wezwać na pomoc wojska niemieckie, rzekomo dla zapobieżenia rozlewowi bratniej krwi¹⁰. Równocześnie planowano dokonanie prowokacyjnych zamachów na posła niemieckiego Papena (austriacka NSDAP zerwała w tym czasie kontakty z poselstwem III Rzeszy w Wiedniu, atakując gwałtownie Papena za rzekomo dwustronną grę polityczną i ustępliwość wobec Schuschnigga) oraz gen. W. Muffa, attaché niemieckiego poselstwa w Wiedniu. Odpowiedzialność za te zbrodnie zamierzano przerzucić na oficjalne koła austriackie w celu przyspieszenia zbrojnej interwencji III Rzeszy. Twórcy prowokacyjnego planu popierani byli przez czołowych przywódców III Rzeszy Rudolfa Hessa, który plan Tavsza sankcjonował swym podpisem oraz H. Göringa, Himmlera i Heydricha. Wszyscy wymienieni zabiegali energicznie u Hitlera o decyzję interwencji zbrojnej w Austrii i udzielali poparcia zabiegom podejmowanym w tym kierunku przez przywódców austriackiej NSDAP, SS i SA. Sam projekt prowokacji pochodził prawdopodobnie od Heydricha i jego współpracowników z SD, podejrzewających Papena — zresztą bezpodstawnie — o podwójną grę polityczną w Wiedniu. Globocnik — łącznik Himmlera i Heydricha z kierownictwem ruchu hitlerowskiego w Austrii — odegrał z pewnością ważną rolę w inspirowaniu planu i zjednywaniu mu poparcia w kierowniczych kołach nazistów austriackich. Wykrycie przez policję austriacką planu, dekonspiracja głównej kwatery NSDAP w Wiedniu na Teilfaltstrasse w dniu 25 stycznia 1938 r., oraz dokonane w związku z tym aresztowania przywódców i czołowych działaczy hitlerowskiego aktywu, w tym także L. Tavsę'a, udaremniło realizację zbrodniczej prowokacji. Rozgłos ujawnionej afery, kompromitującej zarówno przywódców hitlerowców austriackich, jak i ich protektorów z III Rzeszy, skłonił Hitlera do usunięcia członków kierownictwa NSDAP z zajmowanych stanowisk¹¹. I tak na stanowisku *Landesleiters* NSDAP w Austrii zastąpił Leopolda major Hubert Klausner. Dokonane zmiany nie objęły jednak wcale przywódców SS, co świadczyło, iż nadal cieszyli się oni w kierowniczych kołach III Rzeszy dobrą opinią. Pozycja ich w kierownictwie ruchu hitlerowskiego na terenie Austrii nie tylko nie uległa osłabieniu, ale przeciwnie — została wzmocniona. Dowodem tego był m.in. awans Globocnika na szefa sztabu krajowego kierownictwa NSDAP w Austrii.

¹⁰ Tamże, doc. nr 279 - 280, ss. 493 - 495; H. L. Mikoletzky, *Österreichische Zeitgeschichte. Vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss des Staatsvertrages 1955*. Wien—München 1964, s. 359; J. Gehl, *Austria, Germany and the Anschluss 1931 - 1938*. London 1963, ss. 167 - 168; Fr. Papen, *Der Wahrheit eine Gasse*, München 1952, ss. 402 - 406; J. Gawroński, *op. cit.*, s. 482.

¹¹ *Documents on German Foreign Policy*, Vol. I, doc. nr, 318, ss. 539 - 545 i doc. nr 343, ss. 565 - 566; E. Lorenz, *Der Staat wieder Wille. Österreich 1918 - 1939*. Berlin 1941, ss. 178 - 179; H. Batowski, *Austria i Sudety. Zabór Austrii i przygotowanie agresji na Czechosłowację*. Poznań 1968, s. 90.

W końcu lutego 1938 r. Globocnik wyjechał z Wiednia do Berlina, przywożąc alarmujące raporty Klausnera dotyczące rzekomego łamania przez Schuschnigga narzuconego mu przez Hitlera 12 lutego 1938 r. w Berchtesgaden „układu” i trwających jakoby w Austrii prześladowań hitlerowców. Wytrwale zabiegi przywódców austriackiej NSDAP i bojówek, SS i SA mające na celu wzmoczenie presji III Rzeszy na Austrię, zapoczątkowane już w połowie 1936 r., zakończyły się w początku marca 1938 r. sukcesem. Hitler, czując się dostatecznie silny, by realizować politykę ekspansji i zaborów, zerwał z przyjętą od połowy 1934 r. (czyli od niepowodzenia lipcowego puczu) taktyką przygotowania *Anschlusu* drogą ewolucji. Zdecydował się na zastosowanie wobec Austrii brutalnej presji polityczno-wojskowej co było zgodne z koncepcjami R. Hessa, M. Bormanna, Göringa, Himmlera i Heydricha. Wyrazem dokonywanej się zmiany polityki Niemiec wobec Austrii było ultimatum przekazane Schuschniggowi przez Hitlera w Berchtesgaden 12 lutego 1938 r. i podjęta 4 marca decyzja odwołania Papena z Wiednia. Tak więc misja Globocnika w Berlinie zakończyła się pełnym sukcesem.

W przygotowaniach do realizacji *Anschlusu* ośrodki dyspozycyjne III Rzeszy wyznaczyły zarówno narodowej opozycji, jak i austriackiej NSDAP i jej bojówkom — SS i SA — określone zadania. Koła te miały być narzędziem presji i szantażu zmuszającego władze austriackie do całkowitej kapitulacji przed Hitlerem. Rankiem 11 marca 1938 r. Globocnik powrócił do Wiednia przywożąc wiadomość, że „godzina wyzwolenia się zbliża” oraz polecenia R. Hessa, Himmlera i Heydricha, dotyczące zmobilizowania członków austriackiej NSDAP, a zwłaszcza bojówek SS i SA¹². Mobilizacja ta została przeprowadzona bardzo szybko, bowiem podobnego rozkazu oczekiwano gorąco od początku marca. Już w godzinach wieczornych 11 marca 1938 r. austriackie formacje SS i SA obsadziły budynki rządowe w Wiedniu i radiostację oraz rozpoczęły aresztowania przeciwników narodowego socjalizmu i III Rzeszy¹³. Specjalny wyborowy oddział SS — *Rollkommando* pod dowództwem O. Skorzenego zajął siłą pałac prezydenta republiki, Miklasa i Urząd Kanclerski na Ballhausplatz w Wiedniu, czyniąc faktycznie kanclerza Schuschnigga więźniem. Personel wspomnianego urzędu i osobę kanclerza napastnicy z SS traktowali brutalnie. Większy oddział, liczący przeszło 500 SS-manów, pod dowództwem Kaltenbrunnera i Globocnika otoczył rezydencję kanclerską, odcinając ją od świata zewnętrznego. W kancelarii państwa wspomniani przywódcy SS nie mogli jednak odegrać głównej roli. Już bowiem w godzinach wcześniejszych znaleźli się tutaj: *SS-Gruppenführer* Wilhelm Kepler — sekretarz niemieckiego poselstwa w Wiedniu i nowy pełnomocnik Hitlera w sprawach austriackiej NSDAP, a równocześnie pełnomocnik Göringa do rozmów z przywódcami republiki austriackiej oraz przywódcy narodowej opozycji —

¹² E. Lorenz, *op. cit.*, s. 179.

¹³ H. L. Mikoletzky, *op. cit.*, s. 386; G. Brook — *Shepherd, The Anschluss*, Philadelphia — New York 1963, ss. 182 - 183; J. Mader, *op. cit.*, ss. 23 - 26; R. Lorenz, *op. cit.*, ss. 179 - 181; T. Cyprian, J. Sawicki, *Walka o zasady norymberskie (1945 - 1955)*. Warszawa 1956, s. 387.

— A. Seyss-Inquart i E. Glaise von Horstenau a także gen. Muff, którzy prowadzili „pertraktacje” z Schuschniggiem i Miklasem. Niemniej jednak groźba przejścia władzy siłą stworzona przez oddziały SS, dowodzone przez Kaltenbrunnera i Globocnika wywołała atmosferę przymusu, wobec której musiał ustąpić opierający się najdłużej prezydent Miklas. Zbrojne ataki bojówek SS na główne ośrodki życia państwowego republiki austriackiej ułatwiały pełnomocnikom Hitlera i Göringa stosowanie w „pertraktacjach” z obu austriackimi mężami stanu metody brutalnego szantażu zmierzającego do wymuszenia ich kapitulacji. Terenem podobnych terrorystycznych wystąpień bojówek SS i SA wspomaganych przez oddziały *Hitlerjugend* były 11 i 12 marca — oprócz Wiednia — inne miasta Górnej i Dolnej Austrii. W tych dniach zanikły animozje i różnice taktyczne dzielące obóz hitlerowski w Austrii. Oba jego skrzydła — narodowa opozycja i NSDAP wraz z bojówkami SS i SA — zgodnie współdziałały w realizacji dyrektyw otrzymywanych z Berlina. W dniu 12 marca 1938 r. o świcie przybył do Wiednia samolotem Himmler, a wkrótce po nim także Heydrich¹⁴. Himmler przeprowadził najpierw w obsadzonej przez SS kancelarii państwa rozmowy z Kaltenbrunnerem i Globocnikiem. *Reichsführer SS*, wyjeżdżając następnie na powitanie Hitlera do Linzu, przekazał obu dowódcom austriackiej SS sprawy policji i kontroli nad Wiedniem, sankcjonując rozpoczętą 11 marca wielką akcję aresztowań przeciwników narodowego socjalizmu i III Rzeszy. Nad realizacją tej operacji terrorystycznej czuwał bezpośrednio Heydrich. Zorganizowane przez Kaltenbrunnera i Globocnika siły austriackiej SS odegrały (z pomocą SA i *Hitlerjugend*) główną rolę w masowych aresztowaniach, dokonanych w Wiedniu zwłaszcza w nocy z 12 na 13 marca¹⁵. Aresztowania w stolicy Austrii i w terenie objęły przede wszystkim: Żydów, komunistów, socjaldemokratów, liberałów oraz monarchistów i członków rządowego Frontu Ojczyźnianego. W dniach 11-13 marca 1938 r. Himmler i Heydrich dla przeprowadzenia masowych aresztowań nie musieli korzystać z pomocy policji sprowadzonej z Niemiec. W ciągu marca 1938 r. aresztowano przeszło 70 000 obywateli austriackich, a w pierwszej połowie kwietnia 1938 r. — 80 000 osób. Z członków austriackiej SS rekrutowała się następnie zasadnicza kadra tworzonej intensywnie przez Heydricha miejscowej sieci urzędów *Gestapo* i *SD*. Późną nocą 13 marca 1938 r. ogłoszono decyzję rządu Rzeszy o wcieleniu Austrii do Niemiec, usankcjonowaną następnie uchwałą *Reichstagu* i plebiscytem.

Nagrodą dla obu dowódców SS za poważne zasługi w realizacji *Anschlusu* były wysokie stanowiska w administracji austriackiej. Kaltenbrunnera mianowano wyższym dowódcą SS i policji w Wiedniu. Globocnik 22 maja 1938 r. został powołany przez Hitlera na stanowisko *Gauleitera* NSDAP w nowo utwo-

¹⁴ A. Bullock, *Hitler. Studium tyranii*. Warszawa 1970, s. 346; J. Delarue, *op. cit.*, ss. 212-215; G. Reitlinger, *op. cit.*, ss. 108-109; R. Manvell, H. Fraenkel, *op. cit.*, ss. 123-124.

¹⁵ A. Bullock, *op. cit.*, s. 346; W. Shirer, *The Rise and the fall of Third Reichs A History of Nazi Germany*. New York 1962, s. 473; R. Manvell, H. Fraenkel, *op. cit.*, ss. 124-125; J. Gawroński, *op. cit.*, ss. 537-542.

rzonym okręgu partyjnym Reichsgau — Gross Wien¹⁶. W ten sposób Globocnik znalazł się w grupie siedmiu czołowych przywódców hitlerowców austriackich mianowanych przez Hitlera kierownikami okręgów partyjnych na obszarze Austrii. Do grupy tej należeli m.in. F. Rainer i H. Klausner. Z kolei Himmler awansował Globocnika do stopnia *SS-Standartenführera* czyli pułkownika sił zbrojnych *SS*. Sprawując wymienione funkcje w hierarchii *NSDAP* i *SS* Globocnik nie wyrzekł się jednak pospolitej działalności przestępczej. Dążąc do szybkiego wzbogacenia się rozpoczął spekulacje walutą zagraniczną. Podejrzane interesy i machinacje pieniężne nowego *Gauleitera NSDAP* w Wiedniu zwróciły wkrótce uwagę organów policyjnych, a wszczęte dochodzenia ujawniły popełnienie poważnych przestępstw dewizowych. Sprawa Globocnika wywołała głośny skandal w kołach *NSDAP* i *SS* w Austrii. Już w styczniu 1939 r. odwołano skompromitowanego *Gauleitera* wiedeńskiego z zajmowanego stanowiska¹⁷. Ujawniona afera zmusiła także Himmlera do zdegradowania Globocnika do stopnia szeregowego *SS*-manna. Były dygnitarz stanął przed sądem w Wiedniu i za popełnione przestępstwa dewizowe został skazany na rok więzienia¹⁸. Dzięki opiece Himmlera nie odsiedział jednak tej kary w całości. Pomimo rozmiarów skandalu związanego z osobą Globocnika, kompromitującego elitę przywódczą *SS*, Himmler nie odmówił mu dalszego poparcia. Dowodem osobliwej protekcji *Reichsfürer SS*, który zwykle był bardzo uczulony na wszelkie malwersacje pieniężne swych podkomendnych był fakt, że Globocnik w kampanii wrześniowej 1939 r. uczestniczył w szeregach sił zbrojnych *SS* już w stopniu *SS-Brigadeführera*. Świadczyło to o powrocie do łask i uzyskaniem przez Globocnika awansu nawet w stosunku do stopnia posiadanego przed degradacją. Awans aferzysty, który skompromitował *SS*, ukrywano początkowo przed opinią publiczną, a następnie upozorowano go rzekomymi zasługami Globocnika poniesionymi we wrześniu 1939 r. na terenie Polski. Należy przypuszczać, iż Globocnik podczas kampanii wrześniowej pozostawał na tyłach gdzie znajdowała się wówczas większość jednostek *SS*. W listopadzie 1939 r. Globocnik został mianowany przez Himmlera dowódcą *SS* i policji w dystrykcie lubelskim okupowanych ziem polskich tzw. Generalnego Gubernatorstwa¹⁹. Wysłanie Globocnika do okupowanej Polski nie było niczym wyjątkowym, ponieważ Himmler i Heydrich celowo obsadzali stanowiska dowódców *SS* i policji na ziemiach polskich najbardziej przestępczymi elementami z *SS*, zniechęconymi nawet we własnym środowisku, czego wymownym przykładem była m.in. osoba Friedricha Krügera — wyższego dowódcy *SS* i policji w GG.

Przestępcza działalność polityczna i kryminalna O. Globocnika w Austrii nie została dotychczas we wszystkich szczegółach wyjaśniona. Niemniej jednak

¹⁶ G. Reitlinger, *op. cit.*, s. 133; H. Volz, *Daten der Geschichte der NSDAP*. Leipzig 1938, s. 78.

¹⁷ G. Reitlinger, *op. cit.*, s. 133; M. Cygański, *op. cit.*, ss. 97-88.

¹⁸ Tamże; Cz. Madajczyk, *op. cit.*, s. 112.

¹⁹ Tamże.

ustalone fakty składające się na aktywność przywódcy austriackiej NSDAP i SS stanowiły nader wymowną zapowiedź jego przyszłych zbrodni, popełnionych w okupowanej Polsce.

MIROŚLAW CYGAŃSKI

MNIEJSZOŚĆ POLSKA POWIŚLA W PRZEDEDNIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Przyznanie Niemcom etnicznie polskich obszarów Warmii, Mazur i Powiśla w Traktacie Wersalskim, jak również rezultaty plebiscytu przeprowadzonego tam w lipcu 1920 r. zdeterminowały postawę narodową Polaków pozostałych na tych terenach. U wielu z nich poczucie bezsilności i osamotnienia wywołane porażką plebiscytową przerodziło się w gotowość solidarnego przeciwstawienia się niebezpieczeństwu wynarodowienia. Manifestowali oni swoją polskość przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, choć wymagało to często, zwłaszcza od momentu przejścia rządów w Niemczech przez narodowych socjalistów, nieustraszonej odwagi. Inni załamali się pod wpływem presji, nierzadko terroru stosowanego przez Niemców w czasie akcji plebiscytowej i z czasem — przeważnie w obliczu zagrożenia sytuacji materialnej zależnej od pracodawców niemieckich — ulegli germanizacji¹.

Dzieje polskiej ludności Prus Wschodnich, egzystującej w niezwykle trudnych politycznie i gospodarczo warunkach, zwłaszcza pod koniec lat trzydziestych, stały się przedmiotem stosunkowo licznych opracowań, m.in. takich autorów, jak W. Wrzesiński, E. Sukertowa-Biedrawina, T. Cieślak, K. Trzebiatowski, J. Boenigk, W. Gębiłk, T. Oracki². Jednakże literatura poświęcona wyłącznie Powiślu, podobnie jak i dokumentacja dotycząca sytuacji jego polskich mieszkańców po I wojnie światowej nie jest bogata³. Niniejsze opracowanie stanowi więc kolejny, drobny przyczynek do historii tego polskiego obszaru pozostającego od czasów pierwszego zaboru pruskiego do rozpadu Trzeciej Rzeszy w granicach Niemiec.

Powiśle (ziemia malborska), obejmujące powiaty malborski, sztumski, kwidziński i suski, reprezentowało najsilniejszy w Prusach Wschodnich ośrodek polskości, choć rozmieszczenie ludności nie było tam jednolite. Polacy zamie-

¹ W. Wrzesiński, *Zagadnienie Prus Wschodnich w polskiej myśli politycznej w latach 1920 - 1939*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 3/1970, s. 420; tenże, *Ruch polski na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920 - 1939*. Olsztyn 1973, ss. 12 - 13.

² Zob. M. Tarnowska, *Bibliografia martyrologii Warmii, Mazur i Powiśla w latach 1939 - 1945*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 2/1969, ss. 229 - 266. Charakterystykę literatury i źródeł, dotyczących dziejów polskiej ludności Warmii, Mazur i Powiśla, zawiera rozdział wstępny opracowania W. Wrzesińskiego, *Ruch polski...*, ss. 22 - 31.

³ Por. T. Cieślak, *Materiały o prześladowaniu przez hitlerowców ludności polskiej na terenie Warmii, Mazur i Powiśla*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 2/1957, s. 163; W. Wrzesiński, *Przyczynki do problemu wschodnio-pruskiego w czasie II wojny światowej*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 1/1965, s. 91.